

DOI: <http://dx.doi.org/10.25068/dedekorkut480>

Araştırma Makalesi/ Research Article

Baba-Kız İlişkileri Bağlamında Nahid Sırrı Örik'in Sultan Hamid Düşerken Adlı Romanı

Nahid Sırrı Örik's When Sultan Hamid Was Falling Novel in the Context of Father-Daughter Relations

Öz

Nahid Sırrı Örik'in 1957 yılında yayımlanan *Sultan Hamid Düşerken* başlıklı romanı, bir yandan Osmanlı döneminin siyasi çalkantılarla dolu son dönemine ayna tutarken bir yandan da siyasi dönüşümler neticesinde bireyin değişimini yansıtmaktadır. Abdülhamit Dönemi'nin önemli isimlerinden olan Mehmet Şahabettin Paşa ve kızı Nimet'in çevresinde gelişen olaylar, devletin ve ahlaki yapının çöküşünü geniş bir çerçevede gösterir. Buna göre hem Mehmet Şahabettin Paşa hem de Nimet çıkarları için saf değiştiren roman kişileri olarak göze çarpar. Sultan Hamid'in sarsılan otoritesine karşılık İttihatçılara yaklaşan Nimet, babasının mecliste vekil olması şartıyla Şefik'le evlenmiştir. Bu evliliğin neticesinde, Şefik'i de siyasî hayatta sürekli etkileyen bir kadın olarak öne çıkar. Nimet siyaset alanında görünürde geride duran bir karakter olsa da çevresindeki erkekleri yönlendirmesi bakımından siyasetin içindedir. Çıkarları sebebiyle gerçekleştirdiği adımlar yüzünden her ne kadar olumsuz bir figür gibi görünüyorsa da aslında Nimet eğitilmiş, fikir üretebilen ve bu fikirleriyle çevresini etkileyen güçlü bir kadın özelliği de gösterir. Elbette tüm bunlara olanak sağlayan durum Nimet ve babası arasındaki baba-kız ilişkisidir. Zira modern bir şekilde yetiştirilmiş olan Nimet'in babası tarafından takdir görüyor olması ve gelişen olayların neticesinde bir akıl hocasına dönüşmesi metni ilgi çekici kılar. Bu sebeple çalışmamızda artık yaşlanmış, gözden düşmüş, etkinliğini kaybetmiş babanın karşısında; genç, dinamik, zeki ve güçlü bir kadın olarak duran Nimet'in durumu ve bu bağlamda baba-kız ilişkisi irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: baba-kız ilişkileri, psikanaliz, siyasette kadın, II. Meşrutiyet.

Abstract

Nahid Sırrı Örik's novel titled *When Sultan Hamid Was Falling*, published in 1957, on the one hand mirrors the last period of the Ottoman period full of political turmoil, on the other hand, reflects the change of the individual as a result of political transformations. The events surrounding Mehmet Şahabettin Pasha and his daughter Nimet, one of the important names of the Abdülhamit Period, show the collapse of the state and moral structure in a wide framework. Accordingly, both Mehmet Şahabettin Pasha and Nimet stand out as novel characters who changed sides for their interests. Nimet, who approached the Unionists in response to Sultan Hamid's shaken authority, married Şefik on the condition that his father be a deputy in the parliament. As a result of this marriage, she comes to the fore as a woman who constantly influences Şefik in political life. Although Nimet is a character who seems to stay behind in the field of politics, she is in politics in terms of directing the men around her. Even though she may seem a negative figure because of the steps she takes due to her interests, Nimet also shows the characteristics of an educated, strong woman who can generate ideas and influence her surroundings with these ideas. Of course, the situation that allows all this is the father-daughter relationship between Nimet and her father. Because Nimet, who was raised in a modern way, is appreciated by her father and turns into a mentor as a result of the events that make the text interesting. For this reason, in our study, in the face of an aged, disgraced, and ineffective father; The situation of Nimet, who stands as a young, dynamic, intelligent and strong woman, and in this context, the father-daughter relationship will be examined.

Keywords: father-daughter relationships, psychoanalysis, women in politics, II. Constitutionalism.

Burcu Uşaklı Sandal*

Sorumlu Yazar Corresponding Author

* Dr.

İzmir/Türkiye.

Elmek: b.usaklisandal@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4066-339X>

Makale Geçmişi Article History

Geliş Tarihi: 03.04.2022

Kabul Tarihi: 04.04.2022

E-yayın Tarihi: 25.04.2022

Atıf/Citation:

Uşaklı Sandal, B. (2022). Baba-Kız İlişkileri Bağlamında Nahid Sırrı Örik'in Sultan Hamid Düşerken Adlı Romanı. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (27), s. 1-10.

Giriş

Edebi metinler farklı dinamiklerin etkisiyle değişen toplumu ve bu topluma ait bireyin dönüşümünü örneklendirmesi bakımından sosyolojik ve psikolojik pek çok mesaj içerir. Özellikle tarihi olaylara dayanan roman ve hikâyelerde bunun örneklerine sıkça rastlarız. Söz gelimi Osmanlı tarihinde bir kırılma noktası olarak düşünülebilecek II. Abdülhamit Devri ve II. Meşrutiyet, kurmaca metinlerde defalarca işlenmiş bir dönem olarak öne çıkar. Nahid Sırrı Örik'in *Sultan Hamid Düşerken* adlı romanı da hem söz konusu dönemi işlemiş olması açısından hem bu dönemin siyasi, kültürel ve toplumsal yapısını büyük oranda yansıtmaları bakımından dikkate değerdir. Tarihi malzemeyi kurmaca şahıslar etrafında titizlikle irdeleyen Örik, bu eserinde II. Meşrutiyet'in ilan edileceği Temmuz 1908'den 31 Mart Vakası sonrasında Hareket Ordusu'nun İstanbul'a geldiği Nisan 1909'a kadar geçen süreyi Şahabettin Paşa ve ailesi çerçevesinde ele almıştır.

Romanda kısaca dönemin önemli paşalarından olan Şahabettin Paşa ve ailesinin Meşrutiyet'in ilanı sonucu, Abdülhamit devrinde edindiği itibarını koruma çabası ve bu yöndeki endişeleri anlatılmıştır. Bu tarz endişeleri en yoğun Şahabettin Paşa'nın biricik kızı Nimet de görürüz, ancak o tüm korkularına rağmen olaylar karşısında babasından daha temkinli ve cesur adımlarla hareket eder. Sahip oldukları gücü yitirmemek adına dönemin yükselen değeri olan İttihatçılara yaklaşmak ister ve bu konuda babasını yönlendirir. Ardından genç bir İttihatçı olan Şefik'le babasının itibarını korumak ve sahip oldukları gücü kaybetmemek adına evlenir. Nimet'in baskın karakteri ve çevresindekileri yönlendirme konusundaki tavrı Şefik üzerinde de etkili olur. Yetişme tarzı ve ait olduğu sosyal sınıf bakımından Nimet'ten çok farklı olan genç adam, Nimet'in güzelliğinden ve çevresindeki kadınlara benzemeyişinden etkilenerek adeta kaderinin iplerini onun eline vermiştir. Bu anlamda önceleri babasını daha sonra da Şefik'i yönlendiren Nimet bir şekilde siyasete dâhil olmuştur. Buradan hareketle metnin olay örgüsünde esas meselenin; Nimet ve ailesinin siyasi çalkantılar sebebiyle değişen durumları ve bunun sonucundaki tavırları olduğunu söyleyebiliriz. Ancak Şahabettin Paşa'nın konağının yanı sıra eser, dönemin İstanbul'una da -özellikle de sık sık değinilen gazete haberleri yoluyla- yer verir. Böylelikle söz konusu eserin II. Meşrutiyet ve sonrasına ışık tuttuğunu söylemek de yanlış olmayacaktır.

II. Abdülhamit'in Jön Türklerin faaliyetleriyle sarsılan otoritesini, bu durumun padişah yanlılarının yaşamına tesirlerini ve bütün bunların çerçevesinde bireyin hırslarını ele alan roman, ilk bakışta görünen sosyolojik meselelerin yanı sıra karakterlerin iç dünyaları bağlamında incelendiğinde de psikolojik pek çok durumu net bir şekilde aktarır. Bu durum özellikle metnin merkezî karakteri Nimet bağlamında düşünülebilir. Öyle ki *Sultan Hamid Düşerken*, padişahın yönetimdeki son zamanlarının bireyin özellikle de Nimet'in iç dünyasındaki akislerini yansıtmaları bakımından dikkate değerdir. Bu sebeple eseri Nimet'in romanı saymak yerinde olacaktır. Zaten elli iki bölümden oluşan eserin hemen her kısmı Nimet'in olay ve durumlar karşısındaki tavrını, fikirlerini ve edimlerini anlatır. Nimet, Abdülhamit devrinin önemli isimlerinden olan babası Şahabettin Paşa'dan ve daha sonra çıkarları münasebetiyle evlendiği Şefik'ten önde duran bir karakterdir. Hatta siyasi yaşamda önemli birer figür olan baba ve eş zamanla Nimet'in gölgesinde kalırlar.

Esasında Nimet, Osmanlı saraylarında eril figürün ardında durarak fikirleri ve edimleriyle onu yönlendiren ve devlet yönetimine dolaylı yoldan yön veren güçlü dişil figürlere yani padişah annelerine yahut eşlerine de benzer. Onun böylesine baskın bir karaktere sahip olmasında etkili olmuş birtakım durumlardan bahsedilebilir. Bunlardan ilki iyi eğitim almış olması ikincisi ise bir kadın olarak doğduğu andan itibaren geleneksel anlayışın aksine onaylanmış olmasıdır. Çocukluğundan itibaren sağlanan imkânlar neticesinde Nimet, kendini geliştiren, okuyan, toplumsal ve siyasi olaylar karşısında fikir beyan eden ve fikirleriyle çevresini yönlendiren güçlü bir kadın karakter hâlini almıştır. Aslında o, bu özellikleriyle Tanzimat'tan itibaren ulaşılmaya çalışılan modernleşmiş kadınlık idealinin de bir sembolü gibidir. Nitekim onun gibi iyi eğitim almış ve toplum içindeki konumu değişmiş her kadın Osmanlı toplumunun o dönem ulaşmaya çalıştığı modernliğin en önemli unsurlarından birini teşkil eder. Toplum genelinde kadına atfedilen bu görevi Şahabettin Paşa'nın konağında Nimet tek başına üstlenmiştir. Toplumsal hayatta varlık gösteren, kaç-göç kültürünün aksine yabancı bir erkekle bir arada bulunabilen ve fikirlerini cesurca paylaşabilen bir kadın olarak Nimet'in rahatlığını Tanzimat'tan sonra Osmanlı'da yayılım gösteren kadın hareketinin bir yansıması olarak da düşünebiliriz. Zira kadınların toplumdaki yerine dair sorgulamalar ve özellikle eğitim alma hakkına yönelik istekler bağlamında öne çıkan bu fikirler, o dönem en çok basın tarafından desteklenmiş ve kadınlar seslerini çok kez basın yoluyla duyurmaya çalışmışlardır (Çakır, 2016: 59). Nimet'in çok okuyan özellikle de gazeteleri takip eden bir kadın olması kadınlar arasındaki bu tür faaliyetlerden etkilenmiş olmasını da olanaklı kılar. Baskın karakteri ve aldığı eğitim onu, babası tarafından dikkatle dinlenen ve sıklıkla yönlendirmelerine uyulan bir kadın hâline getirmiştir. Bu yönüyle geleneksel tarzda yetiştirilmiş kadınlardan farklı olan Nimet, hemcinslerinin o dönem sahip olduğu tipik bir özellikten -edilgenlikten- de oldukça uzaktır. Ancak hemen belirtmek gerekir ki feminist bir okumayla baktığımızda Nimet'le ilgili yukarıda bahsettiğimiz artı değerlere rastlanır, buna karşın anlatıcı için Nimet çok kez yozlaşmış ve değerlerini kaybetmiş bir kadın olarak yorumlanmıştır. Hatta onun ihtiraslı ve çıkarları yüzünden taraf değiştiren bir kadın olarak yorumlanmasını Tanzimat'tan itibaren Türk romanında defalarca işlenmiş alafrangalık teması etrafında da düşünebiliriz. Pek tabii Nimet, bir yandan Batılı bir yaşam tarzına sahip olan bir yandan da gelenekle bağını koparmak istemeyen arada kalmış, ikilem içinde bocalamış bir babanın kızıdır. Zaten Şahabettin Paşa'nın arada kalmışlığını metnin hemen her kısmında özellikle mekân betimlemelerinde ve giyim kuşam meselesinde sıkça görürüz. Nimet de Doğu- Batı ikileminin gölgesinde yetiştirilmiş ve sahip olması gereken kimi değerlerini bu ikilem sebebiyle yitirmiştir. Yani anlatıcı saraya en yakın kişiler olmalarına rağmen en kısa zamanda böylesine saf değiştirmiş olan bu aileyi ve özellikle Nimet'i açıkça olmasa da eleştirmektedir. Bunu daha çok Nimet üzerinden yapmış olmasını da anlatıcının eril tavrıyla açıklayabiliriz. Gonca Kırtıl'a göre, yazar diğer eserlerinde de "insan doğasına karşı kuşkuludur" ve hırslarının kurbanı olan insanları çok zaman eleştirmektedir (2013: 119). Ayrıca metinde anlatıcı sadece Nimet'i değil onun annesini de roman boyunca olumsuz özellikleriyle ele alır. Ancak anneye yönelik eleştirilerin çok daha açık ve net yapıldığına şahit oluruz üstelik annenin olumsuz özellikleriyle anıldığına dair satırları sadece anlatıcının ağzından değil, Nimet'in dilinden de duyarız. Nimet, hemen her durumda edilgen ve eğitimsiz bir kadın olarak gördüğü annesini özellikle de babaya ihaneti dolayısıyla eleştirir. Çünkü Nimet'in

aksine anne, hem roman kişilerinin gözünde hem de anlatıcının yanlı tavrının açıkça hissedildiği kısımlarda zayıf, cahil ve zaaflarına yenik düşen bir kadın olarak yorumlanmıştır. Bu yüzden belki de baba, evdeki otorite rolünün kendisinden sonra eşinden ziyade Nimet'e devredileceğini tavır ve söylemleriyle hissettirir. Çünkü Şahabettin Paşa, anne İzzet Hanım'ın fikirlerini önemsemez hatta çok zaman söylemleri yüzünden onu tahkir eder; buna karşılık Nimet'in fikirleri ömrünün son demlerini yaşayan babası için son derece önemlidir. Nasıl ki Nimet babasının nezdinde en değerli varlıksa, genç kadın için de babası aynı minvalde değerlidir. Bu durum psikolojik olgulara yaslanan bir baba-kız ilişkisinin varlığını da gösterir.

Değişen Roller Ekseninde Nimet ve Şahabettin Paşa İlişkisi

Freud'un ebeveyn ve çocuk arasındaki ilişkilerle ilgili bilinçdışı süreçler bağlamındaki saptamaları, sanat eserlerinin farklı bir açıdan aydınlatılması bakımından değerlidir. Çocuk ve karşı cins ebeveyn arasındaki ilişkileri sanat eserleri bağlamında irdeleyen Freud, çocuğun bilinçdışında var olan karşı cins ebeveyne yönelik ilgisini mitolojiden aldığı ilhamlarla isimlendirmiştir.¹ Ancak Freud bu konuda daha çok baba-oğul ya da anne-oğul arasındaki ilişkilere yönelik saptamalarda bulunur ve her iki cins çocuğun bu yöndeki karmaşasını "Oidipus Kompleksi" olarak adlandırır (Green, 2004: 103). Onun öğrencilerinden olan Jung ise kız çocuğun babaya yönelik bilinçdışı ilgisini yine mitolojiden ilham alarak "Elektra Kompleksi" olarak isimlendirmiş ve bu durumun bireysel olmaktan çok kolektif bilinçdışıyla açıklanması gerektiğini öne sürmüştür (Cebeci, 2004: 229). İster "Oidipus" isterse "Elektra" olarak anılsın her iki durumda da baba-kız ilişkilerinin psikolojik süreçler bağlamında irdelenmesi benzer sonuçlara ulaşmamızı sağlayacaktır. Çünkü her ikisinde de babanın, kız çocuğun bilinçdışında anneden daha farklı bir anlam taşıyor olduğu vurgusu öne çıkar. Otoritenin, gücün ve simgesel alanın sembolü olan baba, kız çocuk için daima bir rakip olabilecek anneden daha caziptir. Bu sebeple kız çocuk ile anne arasında bir tür rekabet ilişkisinden bahsedilebilir. Sayısız edebi eserde karşımıza çıkan bir olgu olarak anne-kız rekabeti psikanalitik bağlamda çeşitli sebeplere dayanır. Bu sebeplerin başında babayı elde etme arzusu geliyor gibi görünse de aslında arzulanan, babanın sahip olduğu gücü elde etmektir. Melaine Klein (2014: 45) anne-kız rekabetinin sebebini Freud'un görüşlerine dayanarak babaya ve fallusa sahip olma arzusu olarak yorumlarken bu ezeli rekabete sebep olabilecek bir başka durumdan daha bahseder. Klein'e göre, bu durumun bir diğer sebebi ilksel haz nesnesi olan anneye dahası anne memesine duyulan hasettir ve bu haset çok zaman hırs ve iddialılıkla da ilintilidir (2014: 44).

Bu açıdan değerlendirildiğinde *Sultan Hamid Düşerken*'de Nimet'in babasıyla ilişkisinin psikolojik boyutlarını anlamak adına öncelikle anneye olan ilişkisine değinmek gerekir. Zira burada anne-kız ilişkisini anlamak, Nimet ve Şahabettin Paşa'nın ilişkisini anlamlandırmak adına bir anahtar niteliğindedir. Metinde anne, Nimet için olumsuz bir figür olarak yer alırken baba, daima ulaşılmak istenen bir ideal gibidir. Üstelik Nimet, henüz çocuk yaşta bir anlamda bu ideale ulaşmış ve ebedi rakibi anneyi bir şekilde alt etmiştir. Bu durumun başlıca sebeplerinden birisi Şahabettin Paşa'nın ilk evliliğinden olan oğlunun küçük yaşlarda ölmesi ve sonraki evliliklerinde çocuk sahibi olamamasıdır. Bu sebeple "Nimet'in doğmasına çocuklar gibi sevinen"

¹ Freud'un söz konusu araştırmalarının sanat eserleri üzerinden incelendiği örnekler için bakınız: Sigmund Freud (1999), *Sanat ve Edebiyat*, (Çev. E. Kapkın, A. Kapkın), İstanbul: Payel Yayıncılık.

Burcu Uşaklı Sandal

Paşa, onun yetiştirilmesine de son derece özen göstermiştir (Örik, 2020: 33). Bu durum Nimet'in babasının nezdindeki yerini de çok iyi açıklar. Zira Nimet, yetişkin bir birey olduğunda babasının çocukken ona verdiği emeklerin bir karşılığı olarak tam da hayal edildiği gibi aklı başında, eğitilmiş ve güçlü bir kadına dönüşmüştür. Buna karşılık evliliğinin ilk yıllarından beri Şahabettin Paşa'nın gözünde değersiz bir kadın olan anne, metin boyunca cehalet timsali olarak anılır. Anlatıcının ve roman kişilerinin gözünden olumsuz özellikleriyle aktarılan kadın, Nimet için de çok zaman kin duyduğu, öfkelenildiği ve edimleriyle rahatsızlık veren bir figürdür. Nimet'in annesine yönelik hislerinin bir benzeri annede de görülür. İzzet Hanım da eşi Şahabettin Paşa'nın Nimet'e yönelik tavrını kıskanır ve kızına çok zaman nefret duyar.

İzzet Hanımefendi nefisini ziyadesiyle zavallı ve gülünç bulmuştu. Dairenin azatlı halayıkları gibi yaşlı insanlarca da yaşı elliye çıkarılmakla beraber kırk biri güç kabul ederek kocasının kızı değil torunu mevkiinde bulunduğu kanaatini besleyen bu kadın, kendisini şimdi paşanın on sekiz sene evvel ölmüş ilk ve ihtiyar karısından çok hazin vaziyette buluyordu. Çünkü o yetmiş pek yaklaşmış ve iki büklüm olmuş kadına paşa fevkalade hürmet gösterir, yapacağı her işi ona sorup danışır. Fakat İzzet Hanım'ın kocasıyla senelerden beri bütün münasebeti, kendisinin ağırlı dizlerini ovmaktan ibaretti. Kızı, hep kızı, varsa kızı, yoksa kızı! Elbette ki, kendisini adi bir cariye olmaktan ve bir gün azat edilirse nihayet kalem kâtibine verilmekten kurtararak Rumelihisarı'ndaki bu mükellef yalı ile Nişantaşı'ndaki muhteşem konağın o zaman üçüncü, sonra zamanla da tek hanımefendisi mevkiine çıkararak şey, Nimet'i dünyaya getirmiş olmasıydı. Fakat bunu pek iyi bilmekle beraber, kızına karşı minnet değil, bazen âdeta kine benzeyen hisleri oluyor, yıllardan beri ona emir verememekten, onun hayatına ve hareketlerine hükmedememekten, hatta konakla yalıda her şeyin onu emriyle yapıldığını görmekten ıstırap çekiyordu (2020: 28).

Nimet, başlangıçta annesi için bir güç sembolü olsa da zaman içerisinde onun tamamen değersizleşmesine sebep olmuştur. Zira baba için eğitimsiz, olaylar karşısında mantıklı çıkarımlarda bulunamayan bir kadın, iyi yetişmiş kızı Nimet'le rekabet edemeyecek kadar zayıftır. Bu arada Nimet de her fırsatta annesine eksikliklerini hatırlatan bir zekâyâ sahip, üstünlüğünün farkında güçlü bir karakterdir. Anlatıcı bu iki kadından anneyi edilgen bir şekilde kurgularken, Nimet'i her durum ve şahıs karşısında etken biri olarak kurgulamıştır. Tüm bunlar babanın gözünde Nimet'in değerini arttırır, böylelikle Şahabettin Paşa, siyasi edimleri de dâhil olmakla birlikte hayatındaki pek çok önemli kararda Nimet'in fikrine başvurur. Nimet bir yandan anneyi alt etmiş olmanın hazzını bilinçdışında yaşarken bir yandan da babanın nezdindeki değeriyle daha da güçlenen bir figüre dönüşmüştür. Annesine yönelik öfkesine annesinin babasını aldatıyor oluşundan kaynaklanan kin duygusu da eşlik eder. Nitekim annesinin evdeki kâhyayla yıllardır süren ilişkisinden haberdardır ve bu durumu sıklıkla kadının yüzüne vurur. Anlatıcı da Nimet ve annesi arasında sağlıklı bir şekilde kurulamamış ilişkiyi pek çok kez vurgular, hatta Nimet'in annesi için "gaddar ve şımarık bir ortak" olduğunu ifade eder (2020: 114). Bu bakımdan Nimet'le annesinin ilişkisi, bu eserden yıllar önce yazılmış olan *Aşk-ı Memnu* romanındaki Bihter ve annesi Firdevs Hanım arasındaki ilişkiyi hatırlatır. Tıpkı Bihter gibi Nimet de annesinin babasını aldatıyor oluşundan muzdariptir, öte yandan İzzet Hanım'ın kızına yönelik tavırlarında da Firdevs Hanım'ı hatırlatan durumlara rastlanır. Ancak Nimet, Bihter'den çok daha farklı bir kadın olarak okurun karşısına çıkar. Bihter bir noktada hiç istemese de annesinin kızı olur fakat Nimet

daima babasının kızı olarak kalacaktır. Aslında her iki genç kadının da babayla olan ilişkilerinin belirleyicisi olarak anneyi düşünmek gerekir.

Nimet, annesinin eğitimsizliği, davranışlarındaki tutarsızlık ve derinliği olmayan şahsiyetine karşılık güçlü bir kadın olarak yetiştirilmesi ve zekâsı sebebiyle babanın gözünde çok daha yüksek bir mertebeye ulaşır. Paşa, İzzet Hanım'ın edilgen ve değersiz durumuna karşılık Nimet'te ulvi bir yön bulur. İzzet Hanım'ın evdekiler için durumu o kadar nettir ki anlatıcı bunu çok zaman Şahabettin Paşa'nın gözünden verir. Paşa İzzet Hanım'ı eve sonradan giren sokak kedisine benzetir. Şerife Çağın da İzzet Hanım'ın Paşa için konağın ölen kedisi Pamuk'un yerine geçen sokak kedisi Buldum gibi olduğuna dikkat çeker (2011: 59). Dolayısıyla annenin edilgenliği, Nimet'in etkenliği karşısında zayıf kalmış ve baba, evdeki otorite merciinin Nimet olmasını istemiştir. Bu yüzden şahsi ve siyasi meselelerinde Nimet'e danışır, onun yönlendirmelerini önemser. Söz gelimi Şahabettin Paşa'nın hayatta olduğu kısımların çoğu Nimet'in elinde gazetelerle babasının yanına gitmesiyle başlar. Bu anlamda metnin, dönemini aydınlatmak adına da önemli olduğu göze çarpar. Çünkü bu kısımlarda ele alınan gazete haberleri siyasi ve sosyal hayat hakkında çok şey söyler. II. Abdülhamit ve taraftarlarının sarsılan otoritesine karşılık İttihatçıların yükselişi gazete haberleri üzerinden okunabilir. Aynı zamanda bu değişim, Nimet ve babası arasındaki ilişkinin seyrini göstermesi bakımından da önem taşır. Öyle ki Nimet, metnin başlarında babasına bu gazete haberlerini yalnızca okumakla kalırken bir zaman sonra okumanın ötesine geçer, önce haberler ile ilgili fikrini beyan eder ardından da cüretkâr bir tavırla babasını eleştirir:

“Paşa baba, biliyor musunuz ne düşünüyorum? Siz de hem daha ağır tenkidler ileri sürerek, istifa etseniz, istifanız da gazetelerde ilan edilse! Mesela milletin hırsızlığını her gün haykırdığı ve adını Rami'den haramiye çevirdiği bir Bahriye Nazırı'yla kabine arkadaşlığı edemeyeceğinizi söyleyebilirsiniz. Sait Paşa'nın batısını hızlandıracaksa, bu hareketinizin kadri herhalde bilinir!”

Mehmet Şahabettin Paşa, “Bu olur şey değil, bunu ben yapmam!” gibi bir eda ile başını salladıktan sonra konuştu.

...

Nimet Hanım omuzlarını sıktı. “Bekleyelim, bekleyelim ama vakayı beklemiyor, çorap söküşü gibi gidiyor” dedi.

Mehmed Şahabettin Paşa birden sarsıldı. Kızı hürmette hiçbir gün, bir kere kusur etmemiş olan kızı, kendisini âdeta tersliyordu. “Hürriyet ve Meşrutiyet” havası bu yalaya kadar girmiş, kızını kendisine karşı âdeta ayaklandırıyor muydu? (2011: 45-46).

Nimet'in babasının durumu karşısında söyledikleri bir akıl vermenin ötesinde anlamlar taşır. Anlatıcı burada sosyolojik ve toplumsal değişimin birey özelinde ne gibi yansımaları olduğunu göstermek ister. Esasında bu kısım romanda baba-kız ilişkileri ekseninde bir kırılmanın yaşandığını göstermesi bakımından da dikkat çekicidir. Bu kısımdan sonra artık ihtiyarlanmış, gücünü yitirmiş olan babanın değişen olay ve durumlar karşısındaki çaresiz ve aciz görünümüne karşın Nimet, tüm taravetiyle zorlukların üstesinden gelmeye hazır bir şekilde dimdik ayakta. Şahabettin Paşa ile kızının devlet meseleleri üzerine konuştukları kısımlardan birinde bu durum açıkça hissettirilir.

Burcu Uşaklı Sandal

Nimet hâlâ bir şüpheye düşmeden, tabii bir eda ile “Demek ki Meclisi Vükela memurlukları ikiden üçe çıkıyor” dedi.

Mehmet Şahabettin Paşa yorgun, kısık ve âdeta mahcup bir sesle “Hayır Çıkmıyor” mukabelesinde bulundu.

Bunu söylerken kendini âdeta bırakmıştı. Daima yaptığı gibi ihtiyarlığını, düşkünlüğünü gizlemeye artık hiç ehemmiyet vermeyerek koltuğa gittikçe yığılıyor, bütün azası çöküyor, sanki dağılacak gibi oluyordu (2020: 64).

Şahabettin Paşa ve Nimet arasındaki bu tezatlığı devlet yönetiminde meydana gelen bazı değişiklikler bazında da düşünebiliriz. Şahabettin Paşa güçsüzleşen durumuyla II. Abdülhamit devrinin sona doğru yaklaşan hâlini yansıtırken Nimet, yükselişyle yeni yönetimin bir sembolü gibidir. Bu çerçevede romanın adının da sembolik bir anlam taşıdığını düşünebiliriz. Zira düşen yalnızca Sultan Hamid değildir, bu durum babanın düşüşünü de gösterir. Burada kastettiğimiz baba, devlet için padişah iken söz konusu konak için Şahabettin Paşa’dır. Babanın düşüşüyle onun yerine geçen ilk durumda İttihatçılar ikinci durumda yani konakta Nimet’tir. Bu duruma bir yandan babanın güçsüzlüğü sebep olurken bir yandan da Nimet’in karakter özellikleriyle bunu sağladığını söylemek gerekir. Çünkü Nimet hemen her şekilde geleneksel kadın imajından farklıdır ve hırsları, zekâsı, baskın kişiliğiyle düşen babanın yerine geçmeye hazırdır. Ancak bunu sağlamak için yeni sembolik babaya yaklaşması da gerekir. Dolayısıyla Nimet’in eş olarak Şefik’i seçmesi bile baba-kız ilişkileri bağlamında düşünülebilecek bir meseledir. Nimet, simgesel alanda etkinliğini kaybeden babasının ona sağladığı gücü dönemin şartlarını düşündüğümüzde kendi başına sürdüremez. Bunu sürdürebilmesi için tıpkı -geçmişe- babasının sahip olduğu gibi saygınlığı ve gücü olan bir eş seçmesi gerekir. Bu sebeple Şefik’le evlenir, zira İttihatçılar arasında iyi bir konumda olan bu genç subay, hem babasının kaybettiği gücü yeniden elde etmesini sağlayacak hem de gücüne güç katacaktır. Şefik’le ilişkisinde Nimet tam anlamıyla bu güce yeniden ulaşmıştır. Önce sembolik babayı güzelliği, fikirleri ve konuşmalarıyla etkiler ardından da onu alt ederek bir babaya dönüşür. Hem babayla hem de eşle olan ilişkisi düşünüldüğünde Nimet’in geleneğin aksine tahakküm altına alan taraf olduğunu söyleyebiliriz. Babayla ilişkisinde bu durum babanın zayıflığının sonucunda gözlenirse de Şefik Bey’le ilişkisinde Nimet baştan itibaren etken taraftır. Bunun en güzel ifadelerini Şefik’in Nimet’i ilk kez gördüğü kısımlarda okuruz.

Nimet hep heyecan içinde idi, evvela hüviyetini bildirdi, sonra da babası aleyhinde *Servetifünun*’da tamamıyla iftira dolu bir yazı çıktığını, bu yazıya karşı babasının cevabını getirdiğini ve neşri için delaletini rica ettiğini aynı zamanda evlerine bir karşı tecavüz hazırlanmakta olduğunu öğrendiklerini, buna karşı da iktidarı elinde tutan Cemiyet’in himayesine dehalet ettiklerini, Sultan Hamid’den geri alınan Kanun-ı Esasî’nin, her ferdin para, namus ve can masuniyetini temin ettiğine göre Meşrutiyet’in koruyucusu olduğunu ilan eden Cemiyet’in kendilerini koruması icap ettiğini söyledi.

Şefik, artan bir dikkatle dinliyordu. Yüzünden hiçbir şey sezemediği bu kadının kalın sesi musiki gibi güzeldi ve Edirne şehrinin kış aylarında Tunca’nın suları altında kalan mahallelerinden birinde imam olan babasının yine aynı mahalledeki fakir evinde doğmuş ve çocukluğunu geçirmiş olan erkân-ı harp binbaşısı Şefik Bey, bir kadının bu kadar muntazam cümlelerle ve fikirlerini bu kadar kuvvet ve mantıkla müdafaa edişini henüz hiç duymamıştı.

...

Baba-Kız İlişkileri Bağlamında Nahid Sırrı Örik'in Sultan Hamid Düşerken Adlı Romanı

Rica iken gelmişken şimdi öyle ders veren, itham eden bir edası vardı ki, Çeşmifelek Kalfa âdeta endişe etti (2020: 80).

Nimet duruşu, konuşması, fikirlerini beyan ettiği sıradaki kendinden emin tavırları hatta kalın sesiyle güçlü bir kadın imajı sergiler. Binbaşı Şefik, Nimet'in tavır ve söylemlerinden ciddi oranda etkilenir çünkü bu genç kadın, daha önce gördüğü hemen her kadından farklıdır. Bu sebeple hem güzel hem de zeki bir kadın olan Nimet'le evlenmek ister (2020: 91). Elbette bu evliliğin bir diğer sebebi Şefik'in açısından baktığımızda Nimet'in babası dolayısıyla sahip olduğu konumdur. Ancak Nimet evliliği hemen kabul etmez. Babası bu evliliğin kendi çıkarlarına uygun düşeceğini söylese de Nimet evlilik için bazı şartlar öne sürmüştür. Burada yeniden "hürriyet devri kızı"nın (2020: 123) babadan ve müstakbel eşten çok daha baskın, temkinli ve tahakküm altına almaya hazır yanını görürüz. Babasıyla evlilik meselesini konuşurlarken Nimet bu tavrını söylemleriyle açıkça gösterir:

"Hayır, ret değil, paşa baba. Fakat Rumeli'nden çıkagelmiş bir binbaşıya Mehmet Şahabettin Paşa Hazretleri'nin konağı ile yalısında kayıt ve şart koşmaksızın birer daire tahsis edilmesinde de pek isabet göremiyorum."

"Kayıttan şarttan bahsediyorsun. Bu kayıtlarımız şartlarımız neler olabilir Nimet?"
"Bunu bir dakika düşünelim. Mesela, evvel kendi vaziyeti daha emin ve şerefli olmalıdır. Büründüğü esrar çözülmeyen bir Cemiyet'in karanlıkça bir odasından gelen nüfuzu memleket üzerine yayılmış bulunuyor amma ben halk karşısında ismiyle ve sebepleriyle bilinen bir nüfuz isterim. Yarın bu gizli nüfuzun son bularak Sedat Bey gibi onun da beşinci orduya yollanması ihtimali mevcut bulunmamalıdır. Yani kendisi mebus intihabatında mebus seçilmeli ve meclise girmelidir."

...

"İkinci şartım, sizi teşekkül edecek olan âyân heyetine aldırması, yeni devir karşısında şüpheli bir adam vaziyetinden çıkarmasıdır."

Mehmet Şahabettin Paşa'nın çökük yanakları en aziz arzusu keşfedilince ümit ve sevinçle kızaran bir çocuğun yanakları gibi pembe pembe oldu. Fakat evladının saadetinden gayri bir dileği bulunmayan bir baba edası kadar dünya nimetlerini tamamen hor ve boş gören bir hâkim edasıyla, "Adam sen de! Bu olursa da olur olmazsa da olur!" manasına gelen bir jest yaptı... (2020: 124-125).

Evlilikleri süresince Nimet'in Şefik'ten siyasi olarak beklentileri hiç bitmez. Her durum ve koşulda ondan üstün olduğunu hissettiren tavırlarla metnin pek çok kısmında Şefik'i küçümser. Söz gelimi Şefik'in babasının resmini evdeki bir odanın duvarına astığı kısımdaki Nimet'in müstehzi tavrı bunu açıkça gösterir.

Kendisine haremde tahsis edilen iç içe iki büyük odanın duvarlarında bir köşeye Şefik tasarruf etmek istemiş, annesiyle kız kardeşlerinin fotoğrafları bulunmadığı için sade babasının ölümünden az müddet evvel ve uyanık fikirli bir hoca efendi olduğunu ispat etmek üzere çıkarttığı bir fotoğrafı asmıştı. Bu Edirne'nin ahşap çarşısında oldukça acemi bir fotoğrafçının çıkarttığı bir resimdi ve pek mütevazı, âdeta hakir çerçevesiyle Şahabettin Paşa'nın, üzerinde duran, vezir üniformalı, göğsü birkaçı ecnebi olmak üzere sayısız nişanla dolu ve yaldızlı çerçevesi pek kalın ve müzeyyen resminin altında eziliyor, hayli de gülünç bir hüviyet alıyordu.

Nimet bu resmi asılışının hemen ertesi sabahı görmüş ve kocası, kayınpederini takdim etmeden, bu sarığı fena sarılmış, cübbesi belki mintanının biçimsizliğini

gizlemek üzere haddinden fazla kavuşturulmuş, çiğ mavi olmak icap eden gözleri biraz fırlak ve sakalı köse hocanın kim olduğunu hemen anlamıştı. Sanki tahmin edememiş ve kocasının babasının sarıklı olduğunu unutmuş gibi bir eda ile de “Kim bu imam efendi?” diye sormuştu.

Şefik gülümseyerek “Babam! Bir vezir oğluna varmış değilsiniz efendim” diye mukabele etmişti. Bu mukabelede mağrur, münakaşaya razı olmayan bir faziletli eda bulunsaydı, Nimet kuvvetli bir ihtimalle sükût eder, çok süslü ve mükellef odanın duvarında bu imam efendinin mütevazı manzarasına katlanırdı. Fakat kocasının mukabelesinde sezdiği biraz mahçup ve âdeta müstehzi edadan cesaretleterek iki gün sonra bu mevzua avdet etti ve “mutlaka” kelimesi üzerinde durarak “Pederinizin resminin asılı olması mutlaka icap ediyorsa çerçevesini değiştirelim” dedi (2020: 147).

Nimet’in resimle ilgili talebi Şefik Bey tarafından hemen karşılanmıştır, çerçeve değişir hatta resim başka bir odaya alınır. Bu da Nimet’in Şefik üzerindeki tesirini açıkça göstermektedir. Nitekim Şefik, Nimet’in sadece bu konudaki değil siyasi meselelere yönelik isteklerini de geri çevirmez. Bu durum Nimet’in karşısındaki yeni sembolik babanın güçsüzlüğünü ve acizliğini de gösterir. Nimet bu acizlik karşısında kayıtsız kalmayarak bunu kendi çıkarları çerçevesinde sıkça kullanır ve babayı alt ederek âdeta onun yerine geçer.

Nimet’in biyolojik babası Mehmet Şahabettin Paşa olsa da zamanla sembolik babasının Şefik Bey olduğunu söyleyebiliriz. Nimet, simgesel alana yani kültüre ilk bakışta Şahabettin Paşa’nın gücü sayesinde girmiş ve bu gücü Şefik’in siyasi konumu ile devam ettirmek istemiştir. Ancak metne yakından baktığımızda Nimet her iki babanın da güçsüzlüğünden yararlanmış ve babalık görevini zamanla kendisi üstlenmiştir. Dolayısıyla o, her ne kadar anlatıcı tarafından kimi kısımlarda eleştirilerek okurun karşısına çıkarılsa da feminist teorinin ışığında bir bakışla değerlendirdiğimizde babayı alt eden hatta edimleri babaya dönüşen bir kadındır. Çünkü her iki adam da bir müddet sonra dünyaya onun gözünden bakarlar. Başlangıçta bir danışma mercii gibi görülse de Nimet, metnin ilerleyen kısımlarında tam anlamıyla bir onay merciidir.

Sonuç

Sultan Hamid Düşerken romanına Nimet ve Şahabettin Paşa’nın ilişkisi bağlamında baktığımızda metnin psikolojik açıdan değerlendirmeye son derece uygun olduğunu görürüz. Tarihi malzemeyi kurguyla sunan ve edebiyat sosyolojisi bağlamında pek çok açıdan değerlendirilen bu eser, aynı zamanda bir dönüşümün romanı olarak kabul edilmelidir. Öyle ki bu dönüşüm hem Osmanlı’nın değişen siyasi yapısının tesiriyle kültürel bir farklılaşmayı hem de birey özelinde açıkça gözlenen bir dizi değişimi içermektedir. Zira hırslı karakteri, aldığı eğitim, ait olduğu sınıf ve dönemin içtimai koşullarının sayesinde geleneksel Doğulu kadın imajının çok daha ötesinde olan Nimet, siyasi meseleler sebebiyle ciddi bir dönüşüm yaşamıştır. Ataerkil bir toplumun kadından beklediği rollerin pek çoğuna uymadan kendi çizgisini belirleyen Nimet, bununla da kalmamış çevresindekilerin de kaderini belirlemek adına adımlar atmıştır. Bu sebeple edilgen bir kadın olmanın ötesine geçmiştir. Bu yönüyle babaya itaat etmenin de ötesine geçerek âdeta babaya dönüşmüştür. Bunun başlıca sebebi ise babanın gücünün tükenmeye yüz tutmasıdır. Böylelikle bu genç kadın, babanın yerine geçerek bir otorite figürü hâline gelmiştir. O hâlde Nimet’in Osmanlı toplumunda toplumsal ve siyasi hayata cumbalar ve peçeler ardından edilgen bir seyirci

Baba-Kız İlişkileri Bağlamında Nahid Sırrı Örik'in Sultan Hamid Düşerken Adlı Romanı

gibi bakan pek çok hemcinsinden farklı olarak; kapıdan dışarı çıkan, peçesini korkmadan açan ve fikirlerini rahatça söyleyebilen, özetle kabuğunu kıran bir kadın olduğunu vurgulamak gerekir. Bütün hâl ve hareketleri, giyim kuşamı ses tonu bu fikri destekler. Elbette onun güce ulaşmak adına yöneldiği her yolun mubah olduğu kabul edilemez hatta eleştirilecek tarafları vardır, ancak tavır ve edimleriyle bir nesne olmanın ötesine geçerek özneleşme yolundaki adımları da dikkate değerdir.

Kaynakça

- Cebeci, O. (2004). *Psikanalitik Edebiyat Kuramı*. İstanbul: İthaki Yayınevi.
- Çağın, Ş. (2002). Sultan Hamid Düşerken Romanında Tarihi Malzemenin Kullanılışı. N. Demir, F. Turan (Ed.), *Scholarly Depth and Accuracy, Lars Johanson Armağanı* içinde (ss.51-62). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Çakır, S. (2016). *Osmanlı Kadın Hareketi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Freud, S. (1999). *Sanat ve Edebiyat*. (Çev. E. Kapkın, A. Kapkın). İstanbul: Payel Yayıncılık.
- Green, A. (2004). *Hadım Edilme Kompleksi*. (Çev. L. Kayaalp). İstanbul: Metis Yayınları.
- Kırtıl, G. (2013). Toplumsal ve Siyasi Değişim Açısından Sultan Hamid Düşerken Romanı. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, (48), 115-136.
- Klein, M. (2014). *Haset ve Şükran*. (Çev. O. Koçak- Y. Erten). İstanbul: Metis Yayınları.
- Örik, N.S. (2020). *Sultan Hamid Düşerken*. İstanbul: Oğlak Yayınları.